

1991/2. Kao povjesničar, Harris je korijene te agresije pronašao u stoljetnom historicističkom poimanju "srpstva Dubrovnika". Upravo je takvo, historiografski inducirano "srpstvo" predstavljalo temelj velikosrpskog ekspanzionističkog programa u odnosu na Dubrovnik. Naime, hrvatska pripadnost Dubrovnika bila je činjenica, dok je "srpstvo" u tom smislu trebalo "sponzorirati" iz Beograda. Pri tomu su značajnu ulogu, nažalost, odigrali i neki povjesničari. Za ilustraciju Harris se osvrnuo na "kvaziakademski" karakter nekih djela, kao i na pogrešne interpretacije "sukoba" u međunarodnoj javnosti.

Knjiga je opremljena s 52 ilustracije (motivi grada i njegovih spomenika, umjetnina i arhivskih dokumenata iz različitih epoha) te s dva dodatka: bilješkom o mjerama i utezima i tumačenjem koncepta "nezavisnosti" tj. "suverenosti" Dubrovačke Republike. U drugom dodatku Harris se osvrnuo na različita gledišta o pitanju neovisnosti Republike, od Inalcikova pojma "Osmanskog Commonwealtha" do suvremenog međunarodnogpravnog shvaćanja suvereniteta kao efektivne kategorije. Tekst je popraćen bilješkama, a na kraju je dodan popis izvora i literature, te kazalo.

Dvotomna *Povijest Dubrovnika* Vinka Foretića tiskana je 1980., a kratka sinteza Bernarda Stullija *Povijest Dubrovačke Republike* 1989. godine. Od tada je objavljen čitav niz knjiga, studija i znanstvenih članaka koji su bitno obogatili historiografske spoznaje o dubrovačkoj povijesti. Gotovo sve te rezultate Harris je uklopio u svoju sintezu. Stoga je ona nezaobilazna za hrvatsku povijesnu znanost i čitateljsku publiku. S druge strane, knjigom Robina Harrisa *Dubrovnik A History* najširi krug čitatelja u svijetu dobio je kvalitetnu, znanstveno utemeljenu i nadahnuto pisanu historiografsku informaciju o povijesti Dubrovnika u razdoblju Republike, ali i o novijem vremenu, uključujući i objektivan prikaz stradanja stanovnika grada i okolice tijekom agresije JNA, Srbije i Crne Gore.

Stjepan Ćosić

Bernard Stulli, *Studije iz povijesti Dubrovnika*. Zagreb: Konzor, 2001., 407. str.

Bernard Stulli (1915-1985), marni istraživač dubrovačke povijesti, mnogo je objavljivao, dotakao se mnogih tema, uvijek različitih, uvijek akribično, pouzdano i utemeljeno, pa su njegovi radovi ostali nezaobilazni potpornji u istraživanju dubrovačke prošlosti. Stoga je ova zbirka, koja okuplja izbor njegovih radova, nekih neobjavljenih i drugih razbacanih po različitim časopisima, dobrodošla pomoć svakom povjesničaru Dubrovnika, osobito Dubrovačke Republike.

Zbirka je podijeljena u dva dijela. Prvi dio čine dva obimna članka, »Dubrovačka Republika u XV. i XVI. stoljeću«, te »Dubrovačka Republika u XVI, XVII. i XVIII. stoljeću«, koji predstavljaju sintezu dubrovačke povijesti od 15. stoljeća do pada Republike. Karakterizira ih panoramski pregled zbivanja i procesa, ali i izraženi smisao za detalje, birane citate i sličice iz izvora koji oživljuju prošlost i dopuštaju čitatelju da i sam prosuđuje o pitanjima o kojima je riječ. Dobro odvagana Stullijeva mjera između istraživanja arhivskih pojedinosti i sklonosti sintetiziranju dovela je do osobite kvalitete koja uključuje i mnoštvo podataka i cjelovite ocjene pojedinih povijesnih razdoblja ili fenomena.

Oba rada odlikuje izraženi interes za danas nepravedno zanemarene gospodarske probleme dubrovačke povijesti. Tu je problematiku Stulli također promatrao u širem kontekstu u kojem su svoje mjesto našla gospodarska kretanja na Balkanu i Mediteranu, politički okviri gospodarskih tijekova, a isto tako i značenje pojedinih gospodarskih grana za ljude, Dubrovčane toga vremena, svih staleža i skupina. Stulli ne zaboravlja pojedince, njihovo snalaženje u gospodarskim kretanjima i utjecaj na njih, preživljavanje i napredovanje u srednjovjekovnoj mediteranskoj konjunkturi i u složenim prilikama ranomodernog merkantilizma. Kroz izvore prati karijere i putovanja pojedinaca i kroz njihove poslovne poduhvate oživljuje sliku dubrovačkog pomorstva i trgovine u spomenutom

razdoblju. Ukazao je također na to da je gospodarstvo bilo trajni temelj komunikacije u vrijeme kada su se politički odnosi zaoštravali, osobito u odnosu prema dubrovačkom zaleđu u okviru Osmanskog Carstva. Jasno je pokazao kako su pojedine grane kao što je trgovina solju i rudama, suknarstvo, kreditno poslovanje, zakup carina rudnika, brodarstvo postale moćan instrument gospodarskog rasta Dubrovačke Republike, ali isto tako i okolnih područja, prije svega Hercegovine i Bosne. Nadalje, dubrovačku trgovinu i pomorstvo Stulli je na pravi način stavio u njezin zemljopisni i društveni kontekst: jadranski, balkanski, a od 16. stoljeća prije svega mediteranski. Kroz njegove radove pred nama se otvara široka panorama Mediterana, ulazimo u gospodarski i pravni život na njegovim obalama, upoznajemo običaje i način života i otkrivamo kako je to područje stoljećima bilo životno povezano, a da sudionici tih veza pritom nisu gubili svoju autentičnost i različitost. U tom jedinstvu različitosti Dubrovčani su prednjačili, prihvaćajući mnogo toga iz mediteranskih izvora, ali istovremeno aktivno čuvajući vlastite tradicije, pravne i druge. U objašnjavanju smjernica gospodarskih i društvenih kretanja Bernard Stulli znao je povezati niz čimbenika - na takav je način nekim novim elementima obogatio prethodne historiografske teze, primjerice kada se radi o slabljenju dubrovačke kopnene trgovine početkom novog vijeka. Na sličan su način i kulturna pitanja integrirana u njegovu interpretaciju - ne predstavljaju samo neki privjesak, ili posebnu ladicu, nego služe u tumačenju cjelovitosti nekog povijesnog fenomena. Čak je i književna djela znao znalački upotrijebiti kao povijesni izvor i pomoću njih upotpuniti društvenu i kulturnu sliku nekog povijesnog trenutka ili razdoblja.

Ove dvije Stullijeve male sinteze povijesti Dubrovačke Republike jasno iskazuju njegov interes za demografska i društvena pitanja, diferencijaciju stanovništva i same vlastele, politički aristokratski sustav, odnose u agraru, radništvo, mornare, odnos države i crkve. Posebno poglavlje u njegovom radu zauzima židovska zajednica, poslovno uspješna i integrirana,

vjerski tolerirana, ali društveno izolirana. Jedno od zanimljivih pitanja kojima se Stulli vraćao je trajni društveni sporazum između vlastele i pučana. Zanima ga način na koji su dubrovačka vlastela uspijevala stoljećima održavati isti poredak i ravnotežu, uz minimalnu represiju. Stulli nije stao na oduševljenju tom trajnošću, već se zanimao i za drugačije glasove, za one pojedinačne i rijetke prigovore koji su se obrušavali na takav društveni poredak - pisao je o protestima Marina Držića, Marina Caboge i o razmišljanjima dubrovačkih književnika na temu jednakosti među ljudima, ali i o pobunama seljaka u Konavlima i na Lastovu. Iskazao je zanimanje za slobodarstvo i autonomiju Dubrovnika, ali i izrazite simpatije za Lastovsku *universitas*, za nastojanja male otočke zajednice da sačuva svoje zemljišne posjede i samoupravu od presizanja središnje vlasti iz Dubrovnika. Članak o dubrovačkom "Zlatnom vijeku", 15. i 16. stoljeću, završava svojim osobnim sudom o tome što je to bilo "novo" u 16. stoljeću? - novost nalazi u opsegu, tehnici, dometima i uspjesima gospodarskog poslovanja Dubrovačke Republike, u izgradnji i novom liku grada, te u kulturi življenja i kulturnom stvaralaštvu.

Rad pod naslovom »Dubrovačka Republika u 16, 17, i 18. stoljeću« nastao je kao dio dugo planirane a nikada dovršene sinteze hrvatske povijesti u nekadašnjem *Centru za povijesne znanosti*, kasnije *Institutu za hrvatsku povijest*, danas *Zavodu za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta*. Tu malu sintezu ranonovovjekovne povijesti Dubrovačke Republike otvara burno 16. stoljeće, kontrapunkt gospodarskog uzleta nakon kojeg će slijediti pad i njime izazvane društvene promjene. Nova duhovnost i prožetost svakodnevice katoličkom pobožnošću zahvatila je Dubrovnik u velikoj mjeri, pa je kontrast između vjerskog života i dominacije države nad Crkvom postao izrazitiji nego li ikad prije bio. Katolička republika prihvatila je novi vjerski duh i moralu katoličke reforme, ali ne i Tridentinske odredbe o odnosu države i crkve - u tim pitanjima vlada nije bezuvjetno poštovala autoritet poglavara kršćanstva. I druge su suprotnosti karakterizirale to

vrijeme - dok su dubrovački brodovi plovili svim morima i stjecali bogatstva za pojedince i Republiku, položaj seljaka i najamnih radnika pogoršavao se zbog rasta cijena. Stulli nije zaobišao sjajna poglavlja dubrovačke povijesti Zlatnoga vijeka i ranog novovjekovlja- njegovo pomorstvo, slobodu i iznimno stvaralaštvo, ali nije izostavio ni manje privlačne dijelove priče. Govori, primjerice, o nesposobnosti dubrovačke vlade da se krajem 16. i početkom 17. stoljeća prilagodi merkantilističkoj strategiji gospodarstva, o rigidnom i neučinkovitom državnom protekcionizmu, o kontrabandi krivotvorenog novca iz Italije u Tursku i različitim drugim zloupotrebama, sasvim suprotnima slavnoj paroli *Obliti privatorum publica curat*.

Ovaj rad izvanredno prikazuje kontrast između uspona u 15. stoljeću, sjaja u 16. i jedvitog preživljavanja u 17. i spore obnove u 18. stoljeću. Dubrovačka povijest dobra je potvrda uzrečice da s dobrim stiže dobro, a sa zlim i drugo zlo: nakon "zlatnog vijeka", obilježenog samostalnošću, procvatom pomorstva i vrhuncima kulturnog stvaralaštva, uslijedila su teška iskušenja 17. stoljeća, od gospodarske recesije, demografskog slabljenja vlastele, političke agresije sa svih strana i, uza sve to, još i katastrofalni potres. Neočekivano, 18. stoljeće donijelo je postupnu obnovu i u gospodarstvu i u društvenim odnosima. Nakon teških udaraca u 17. stoljeću, 18. je završilo znatnom obnovom života, a živu dinamiku gospodarske obnove pratile su važne promjene u društvu. No, kad su oslabili čimbenici ugrožavanja izvana, počela su žestoka previranja i raskol među vlastelom, pa su stoga građani bili nosioci gospodarske obnove. Vlastela su još uvijek dominirala u kreditnim poslovima i zemljoposjedništvu, no u pomorstvu i brodarstvu čak 3/4 vlasništva bilo je u rukama građana. Krajem stoljeća palac povijesti opet se okreće prema dolje: uvjeti međunarodnog tržišta tražili su sve veću slobodu gospodarskog poslovanja, uz adekvatne mjere državnog protekcionizma, bez ograničavanja poduzetništva. To je bilo nemoguće provesti u tradicionalnom aristokratskom sustavu, jer je utjecaj politike na gospodarstvo vodio

sve dubljoj krizi gospodarskog sustava i društva i učinio dubrovačko gospodarstvo međunarodno nekonkurentnim. Napetosti između nove i stare vlastele, proturječje između udjela građana u gospodarstvu i njihove političke razvlaštenosti, nezadovoljstvo najamnih radnika i seljaka, te napetosti u međunarodnim odnosima s Rusijom, Napuljskim Kraljevstvom i Francuskom obilježili su posljednje godine slobodne Republike. Govoreći o tim procesima Stulli najpompnije razlaže dubrovačko-mletačke i dubrovačko-turske odnose, slabljenje veza sa Španjolskom, probleme s papinstvom, nove diplomatske veze s Austrijom, širenje mreže međunarodne zaštite Republike nakon propasti samostalnog ugarskog kraljevstva, porobitmatiku dubrovačke diplomacije, sudbinu dubrovačkog pomorstva, posredničke i prijevoznike trgovine i gospodarsku recesiju. Osobitu osjetljivost pokazivao je prema socijalnim pitanjima, pa se često osvrće na položaj onih koji su imali samo svoj rad i koje su recesije najteže pogadale.

Drugi dio knjige čine izabrane rasprave na različite dubrovačke teme, podijeljene u tri poglavlja vezana uz tematiku pravne povijesti, izvangradskog posjeda, te kulturne i političke povijesti.

Članak »O knjizi statuta grada Dubrovnika iz godine 1272.« (iz: *Arhivski vjesnik* 15 (1972): 7-15) nastao je uz 700 obljetnicu dubrovačke statutarne kodifikacije, jedne od prvih na Jadranu - prethodi joj splitska i korčulanska, te mletačka, iz 1243. Stulli stavlja dubrovačku pravnu kodifikaciju u širi kontekst, kako sam kaže "životnih potreba" dubrovačke općine, ne ostajući vezan isključivo uz mrtvo slovo zakona. Geneza statutarne norme dalmatinskih gradova upravo je takva - ona ne ide odozgo, nije joj svrha zakonima pokriti sve mogućnosti, nego izvire iz života, iz konkretnih gospodarskih i društvenih situacija. Stoga mletačka vlast koju je Dubrovnik priznavao u vrijeme kodifikacije nije uopće utjecala na normiranje različitih područja života, osim nekoliko članaka koji se tiču mletačkog kneza i djelovanja gradskih vijeća. Upravo je zbog toga "Knjiga statuta", uz doista

neznatne izmjene, funkcionirala kao temeljni zakon i nakon 1358. i kroz čitavo vrijeme trajanja Republike, sve do 1816. godine, bez obzira na nove zakonske zbirke koje su se pojavljivale.

O "Knjizi statuta" riječ je i u drugom članku koji se bavi pitanjem različitih redakcija tih statuta, od prve sačuvane redakcije iz 1342. godine do onog rukopisa kojim se služio Ivan Lucius (iz: *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 3 (1954): 85-118). Analiza šest poznatih redakcija potvrđuje da je "Knjiga statuta" bila svakodnevni priručnik mnogim pojedincima, jer je svaki primjerak različit. Naime, reformacije nisu unošene prema nekom određenom redu, nego prema volji, potrebama i nahodjenju vlasnika kodeksa. Karakteristično za opus Bernarda Stullija, sadržaj članka daleko je širi od njegovog naslova, naime, autor govori i o velikim pravnim reformama u drugoj polovici 14. i u 15. stoljeću, te o novijim pravnim zbirkama. Svaki put kad u Stullijevu opusu nađem jedan takav rad skromnoga naslova, a bogatog sadržaja, sjetim se savjeta koji mi je dala kolegica Nella Lonza na samim počecima moga bavljenja dubrovačkom problematikom, koji je glasio: "ne gledaj na Stullijeve naslove, svaki njegov rad moraš pročitati, jer nikad ne znaš što ćeš sve u njemu naći".

Jedan od takvih radova koji su me iznenadili erudicijom i bogatstvom sadržaja jest i sljedeći rad odabran za ovu zbirku, članak pod naslovom »*Ordines artis nauticae secundum consuetudinem civitatis Ragusii*«, prvi put objavljen u *Analima Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 1952. godine. Članak je posvećen zbirci pomorskog zakonodavstva Dubrovačke Republike iz 1557. godine, ali govori i o ukupnom razvoju dubrovačkog pomorskog zakonodavstva, to jest o svim zakonskim zbirkama i posebnim zakonima koji su ovome prethodili, a i onima nastalim poslije njega. Sve to stavlja u kontekst oscilacija dubrovačkog pomorstva tijekom tih stoljeća i u još širi kontekst gospodarskih prilika i društvenih odnosa u 15. i 16. stoljeću. Nadalje, analiza pomorskog zakonodavstva pretvara se u analizu dubrovačkog pravnog sustava, pa autor razmatra značenje

statutarnih odredbi, ugovora i običajnog prava, recepciju stranog prava i pitanje sudbenosti, kako u pomorstvu, tako i u drugim segmentima života. Dubrovačko pomorstvo je i inače bilo jedna od omiljenih Stullijevih tema, kao glavna gospodarska grana i pokretač mnogih drugih zbivanja, koja je uvelike oblikovala život svih slojeva stanovništva Dubrovačke Republike.

Članak »Iz historije pomorskog sudstva u starom Dubrovniku«, objavljen u zborniku *Dubrovačko pomorstvo*, također 1952. godine, svojevrsna je nadopuna prethodnoga, jer govori o rješavanju pomorskih sporova u stranim zemljama, odnosno o sukobljavanju raznih pravnih propisa i običaja pojedinih gradova i država, različitih municipalnih prava koja su se morala poznavati i poštovati. Zbog toga su na Mediteranu još od 12. stoljeća formirani pomorski sudovi koji su kroz obilatu praksu izgrađivali neke zajedničke norme pomorskog prava. U Dubrovniku je takav sud formiran tek u 16. stoljeću i ubrzo ukinut, zbog toga što vlasteli nije odgovarala decentralizacija sudstva osnivanjem specijalnih sudova. Poznato je, naime, da je Dubrovnik, iako tipičan pomorski grad, vrlo teško prihvaćao primjenu stranog prava tijekom ranog novog vijeka.

Niz članaka s tematikom pravne povijesti završava »Pregledom državnopravne historije Dubrovačke Republike« (iz: *Dubrovnik* 2-3, 1956) u kojem autor raspravlja o pravnim obilježjima komunalnog razdoblja i razdoblja aristokratske republike, o prepletanju pravnog segmenta s političkim, gospodarskim i staleškim procesima, o pravnom odnosu svjetovne i crkvene vlasti, te o svakodnevnom pravnom životu i uzusima, o pravnom obrazovanju vlastele i građana. Taj je članak izuzetno uspješni pregled, odnosno sinteza pravnog razvoja Dubrovačke Republike.

Sljedeća tri članka bave se dubrovačkim izvangradskim posjedima; »Dubrovačke odredbe o Konavlima (I)« (iz: *Konavoski zbornik* 1 (1982): 29-43); »Zbirka dubrovačkih propisa za otok Mljet iz godine 1791.« (iz: *Zbornik za narodni život i običaje* 45 (1971): 663-678); »Jedan plan o privrednoj eksploataciji otoka

Lastova iz godine 1808.« (iz: *Beritićev zbornik*, ur. Vjekoslav Cvitanović, Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1960: 257-269). Sva tri članka, a osobito potonja dva, bacaju svjetlo na Stullijevo zanimanje za socijalnu strukturu Dubrovačke Republike, za život dubrovačkih podanika, seljaka, njihove poslove i svakodnevicu koja je bila obilježena radom i borbom za opstanak, nerijetko u otporu prema vladi iz Dubrovnika, osobito na Lastovu. Posljednji članak iz ove skupine govori o jednoj od brojnih epizoda trvenja i napetosti između Dubrovnika i Lastovljana, ovaj put izazvanima planom privrednog iskorištavanja otoka, koji je jedan od uglednih dubrovačkih građana 1808. predložio generalu Marmontu. Plan je polazio od ideja o "povratku na zemlju" i privođenja neobrađenih površina kulturi, utemeljenju manufakture i oživljavanju tradicionalnih djelatnosti, kao što je ribolov i prodaja usoljene ribe, a podrazumijevao je velike radne obaveze lastovskih seljaka i naseljavanje nove radne snage na otok. Taj plan, koji bi vjerojatno izazvao još jednu u nizu buna slobodnih lastovskih seljaka, nije prihvaćen, no ostao je kao dokument vremena, svjedočanstvo društvenih odnosa u propaloj Republici.

U posljednjem odjeljku, "O kulturnoj i političkoj povijesti Dubrovnika", Stulli progovara o još jednom neuspjehom planu, propalom nastojanju Marina Držića za promjenom društvenih odnosa u Republici na vrhuncu njezina uspona, u članku »Okolo političkih planova Marina Držića - Vidre« (iz: *Mogućnosti* 6 (1959): 498-113). Držićeva pisma toskanskom vojvodu Cosimu de Medici intrigirala su i danas intrigiraju mnoge povjesničare i teoretičare književnosti. Stulli se osvrnuo na mnoga od tih mišljenja i potom iznio svoje, u kojem je istakao izraziti utjecaj dubrovačke stvarnosti na Držićev književni rad, odnosno njegovu društvenu osjetljivost i angažiranost. Po Stullijevu mišljenju, Marin Držić nije bio ludi i nerealni čovjek, nego naprosto vizionar čije su ideje u njegovo vrijeme bile neostvarive, ali su nagovijestile kasnija zbivanja. U tom kontekstu osobito je zanimljiva njegova analiza neobičnog i dugotrajnog društvenog konsenzusa vlastele i pučana,

koji je karakterizirao Dubrovačku Republiku.

Knjiga dubrovačkih studija završava člankom o mladim danima Frana Supila (*Dubrovnik* 13/4 (1970)) u kojem se autor preko teškoga mladoga Supila i njegove obitelji vraća jednoj od svojih omiljenih tema, životu dubrovačkog puka, ovaj put u kriznim godinama kraja 19. stoljeća. Po njegovom mišljenju, ta je gospodarska kriza itekako utjecala na prihvaćanje novih ideja i stremljenja, prije svega narodnog preporoda. Stulli zaključuje da su životni, gospodarski, društveni i politički čimbenici utjecali ne samo na Supilovo političko usmjerenje, nego i na čitavu generaciju koja je sazrijevala u duhu narodnog preporoda i umjesto tradicionalističkog, zastarjelog autonomništva, težila za sjedinjenjem s Hrvatskom i Slavonijom.

U ovim eruditskim, utemeljenim i stilski dotjeranim tekstovima Stulli nam se otkriva kao povjesničar od zanata, širokog obrazovanja i interesa, koji ne robuje uvriježenim postavkama nego o svemu slobodno prosuđuje, priznajući samo jedan okvir, a to je okvir povijesnih izvora i postupaka istraživanja. Njegov rad odlikuje preglednost, jasna kompozicija, stav u izboru tema, dokumenata, te u konačnim sudovima. Stullijevi su radovi čvrsto utemeljeni u izvornoj građi, no ne gubi se u moru podataka. Arhivski rad omogućuje povjesničaru veliki zamah kreativnosti, neprekidno otvara nove mogućnosti, nova viđenja života u prošlosti, osobito u arhivima takvog bogatstva i kontinuiteta kakav je dubrovački. Međutim, arhivski rad sa sobom nosi i zamke, osobito za one koji prilaze građi bez vlastitih pitanja - takvi se vrlo često izgube u gustoj šumi građe i ne dolaze do sinteze, zaokruženja interpretacije određenog problema. Bernard Stulli bio je prava suprotnost tom pristupu. Osobita je kvaliteta njegova rada izvanredno dobro pogođena mjera između mikro- i makroperspektive. Njegovi radovi obiluju podacima i detaljno oslikavaju pojedinosti, tako da se nikada ne svode na široke, ali prazne poteze. S druge strane, on ne ostaje na deskriptivnoj razini, nego svoje podatke propituje iz niza različitih i širokih perspektiva. Značajka je njegova rada živi interes

za veliki raspon tema, od gospodarstva, pomorstva, društvene povijesti, kulture, pa i političke povijesti koja u njega nije ni odbačena ni dominantna, već je prisutna kao dio povijesnog kolopleta. Stulli je u gradu uranjao vođen vlastitim interesima i pitanjima, povjeravao svoje pretpostavke i teze kušnji povijesnih dokumenata i obratno, te zaokruživao svoja razmišljanja u radovima koji su se pokazali osobito korisnima za sve one koji su kasnije išli istim tragovima. Problemi o kojima govori uvijek su ugrađeni u širi društveni, a isto tako i u pravni kontekst. U tome je vrlo umještan, jer se ne zatvara u okvir pravnih dokumenata, nego ih provjerava u građi koja proistječe iz svih oblika gradskog života. Podatke izvora ne niže jedne do drugih u pozitivističkoj maniri, nego ih kreativno koristi i smješta u razumljivu cjelovitu strukturu.

Mnoge će Stullijeve teze sigurno još živjeti u znanstvenoj raspravi - mogu spomenuti neka pitanja, primjerice o postojanju oligarhije među dubrovačkom vlastelom još od 15. stoljeća, o odnosu kulture i ostalih sfera života Republike, o dubrovačko-turskim i dubrovačko-mletačkim odnosima, o ulozi isusovaca u kulturnom i političkom životu Dubrovnika, o ulozi latinskog jezika u 17. stoljeću. Takva diskusija nije samo poželjna, nego i imanentna historiografiji koja je po svojoj prirodi interpretativna disciplina. Bez sumnje, neće se svi slagati sa svim ocjenama i tezama Bernarda Stullija, ali nitko im neće moći poreći utemeljenost u izvornoj građi i ozbiljnost argumenata. Drugim riječima, njegovi će radovi, i ovi okupljeni u ovoj knjizi i mnogi drugi, i dalje imati svoj historiografski život, a to je veliki kompliment za svakog povjesničara. O Stullijevu pogledu na dubrovačku povijest najbolje govore njegove vlastite riječi, kada kaže da "treba odbaciti balast idiličnog uljepšavanja dubrovačke povijesti, koji je podigao na noge malograđansku stihiju uvjerenju u svoju misiju i u potrebu da čuva i brani dubrovačku historiju i tradiciju od onih koji pišu 'proti Republike'", drugim riječima, onih koji, kao Stulli, ne podliježu mitovima o dubrovačkoj povijesti, nego u nju ulaze radom,

sine ira et studio i jednako tako o njoj zaključuju. Na kraju, ono što daje osobite značajke i vrijednost opusu Bernarda Stullija njegov je osjećaj za čovjeka, za ljude prošlosti i njihov život. Teme kojima se bavi nikada nisu odvojene od života ljudi, a to je, između ostalih, jedna od velikih kvaliteta njegova rada, jedan od razloga historiografske životnosti njegova opusa.

Zdenka Janeković Römer

Lovorka Čoralić, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi*. Zagreb, Dom i svijet, 2003., 324. str.

Lovorka Čoralić poznata je historiografskoj publici kao veliki poznavalac hrvatske zajednice u Mlecima. O gradu Veneciji, njezinoj izrazito bogatoj kulturi, umjetnosti, književnosti ili urbanom razvoju pisano je zaista mnogo. Međutim, knjiga Lovorke Čoralić o tim temama govori kroz prizmu jednog posebnog dijela stanovništva, hrvatskih doseljenika, i to poglavito onih manje poznatih i onih čija su djela ostala nepoznata. Čoralić iz anonimnosti uzdiže ljude čija imena nećemo naći u enciklopedijama ili znanstvenoj literaturi, vezana uz poznata umjetnička djela. Činjenica koju autorica ističe jest da su i ti ljudi, kroz svoju djelatnost unutar poznatih umjetničkih radionica, konkretno pridonosili mletačkoj kulturi.

U prvom poglavlju opisuje se povijest dugog trajanja Hrvata u Mlecima - te značajna prisutnost u razdoblju 15. i 16. stoljeća. Autorica je i u svojim prijašnjim radovima pisala o djelatnostima Hrvata u Veneciji, gdje su se oni isticali kao trgovci, pomorci i obrtnici, te svećenici i vojnici. Najveća zajednica bila je locirana u istočnom mletačkom sestijeru Castello, gdje su činili čak 20% stanovništva. U drugom poglavlju govori se o majstorima dlijeta: graditeljima i klesarima. Iz sačuvane oporuke splitskog klesarskog meštra Jurja autorica otkriva njegovu djelatnost u okviru radionice mletačkog